

บทที่ 2

วิวัฒนาการและกฎหมายพาณิชย์ที่เกี่ยวข้องกับ การตีความของคำนิยามของคำว่า “เหตุสุดวิสัย” ตามกฎหมายไทย

การซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศมีความสำคัญมากที่สุดในปัจจุบันนี้ ซึ่งต้องอาศัยการค้าระหว่างประเทศเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยกระตุ้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจของประเทศ เนื่องจากผู้ซื้อและผู้ขายสินค้าระหว่างประเทศอยู่กันคนละประเทศมีภาษาวัฒนธรรมสภาพสังคม ตลอดจนระบบกฎหมายที่แตกต่างกัน อีกทั้งสินค้าที่ซื้อขายยังต้องถูกขนส่งจากประเทศของผู้ขายข้ามพรมแดนไปยังประเทศผู้ซื้อ การซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศจึงมีลักษณะแตกต่างจากการซื้อขายสินค้าภายในประเทศอย่างมาก โดยสัญญาซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศเป็นสัญญาหลักที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขายในแง่ของสิทธิและหน้าที่ตามสัญญาและมีสัญญาอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น สัญญาขนส่ง สัญญาประกันภัย และสัญญาที่เกี่ยวข้องกับการชำระเงินค่าสินค้าระหว่างประเทศ เป็นต้น

โดยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศจะอาศัยบทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในบรรพ 3 ลักษณะ 1 ว่าด้วย การซื้อขายมาปรับใช้ เมื่อมีข้อพิพาทเกิดขึ้น แต่บทบัญญัติดังกล่าวมีเจตนารมณ์มุ่งใช้กับการซื้อขายสินค้าภายในประเทศเท่านั้น ดังนั้นเมื่อมีความจำเป็นที่จะต้องนำมาปรับใช้จึงเกิดปัญหาเรื่องความไม่สอดคล้องกับแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศ

กรณีของคำนิยามของคำว่า “เหตุสุดวิสัย” ก็เป็นอีกข้อพิพาทหนึ่งที่ไม่มียกกฎหมายมารองรับกับธุรกรรมทางการค้าระหว่างประเทศ เมื่อเกิดข้อพิพาทขึ้นและมีการนำคดีขึ้นมาสู่ศาลในทางปฏิบัติศาลไทยก็ยังปรับใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 8 กับข้อพิพาททางการค้าระหว่างประเทศที่เกิดขึ้นต่างๆ ที่เป็นกฎหมายที่มุ่งใช้กับการซื้อขายภายในประเทศเป็นหลัก จึงไม่เป็นที่ยอมรับของนักลงทุนต่างชาติที่เข้ามาลงทุนในประเทศไทย นอกจากนี้แม้จะพยายามออกกฎหมายพาณิชย์ในรูปแบบของพระราชบัญญัติต่างๆ มารองรับการเปลี่ยนแปลงของการทำธุรกรรมทางพาณิชย์ทั้งในประเทศและธุรกรรมทางพาณิชย์ระหว่างประเทศ แต่กฎหมายเหล่านี้ก็ยังมีหลายประการที่ยังไม่สามารถสร้างความยุติธรรมให้กับธุรกรรมระหว่างพ่อค้ากับพ่อค้าหรือระหว่างพ่อค้ากับผู้บริโภคได้อย่างมีประสิทธิภาพ สถานการณ์เช่นนี้นับว่าเป็นจุดอ่อนของระบบกฎหมาย

ในเรื่องของค่านิยมของคำว่า “เหตุสุดวิสัย” ของประเทศไทย ซึ่งส่งผลให้การกำหนดเงื่อนไขและ ข้อตกลงทางการค้าในสัญญาการซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศระหว่างคู่สัญญาต้องตกอยู่ภายใต้ บังคับของกฎหมายต่างประเทศและใช้อินญาโตตุลาการของต่างประเทศทำให้พ่อค้าหรือนักธุรกิจ ชาวไทยไม่ได้รับความเป็นธรรมและเสียเปรียบอย่างมากเมื่อมีข้อพิพาททางการซื้อขายสินค้า ระหว่างประเทศเกิดขึ้น จึงเห็นว่าควรที่จะศึกษาถึงสภาพปัญหาและมาตรการทางกฎหมายในเรื่อง ของค่านิยมของคำว่า “เหตุสุดวิสัย” ของประเทศไทยเพื่อนำผลของการศึกษามาเสนอเป็นแนวทาง ในการตีความขยายค่านิยมของคำว่า “เหตุสุดวิสัย” ตามกฎหมายไทยให้มีมาตรฐานเทียบเท่าหลัก กฎหมายสากล

2.1 ที่มาของเหตุสุดวิสัยในประเทศไทย

2.1.1 ความสัมพันธ์ของมนุษย์ในชั้นพื้นฐานกับสิ่งต่างๆ ในทางกฎหมาย

ความสัมพันธ์ของมนุษย์ในชั้นพื้นฐานกับสิ่งต่างๆ ในทางกฎหมายแยกออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

2.1.1.1 ความสัมพันธ์ทางด้านทรัพย์สิน คือ ความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีอยู่ต่อทรัพย์สิน หรือวัตถุต่างๆ ทำให้ทราบว่าใครเป็นเจ้าของทรัพย์สินใด

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางด้านทรัพย์สิน คือ กฎหมายว่าด้วยทรัพย์สิน และสิทธิต่างๆ ของบุคคลที่มีอยู่เหนือตัวทรัพย์สิน เรียกว่า “ทรัพย์สินสิทธิ” ซึ่งตรงกับคำว่า *Real Right* ในทางภาษาอังกฤษและ *Jus in Rem* ในภาษาลาติน

2.1.1.2 ความสัมพันธ์ทางด้านบุคคล คือ ความสัมพันธ์ที่บุคคลหนึ่งมีอยู่เหนือบุคคล อีกคนหนึ่งในการที่จะเรียกร้องให้บุคคลกระทำการหรืองดเว้นกระทำการใดๆ เพราะการที่มนุษย์มี ความสัมพันธ์ติดต่อกันทำให้เกิดการกระทบถึงสิทธิและทรัพย์สินของกันและกัน จึงก่อให้เกิดหน้าที่ จะต้องชดใช้ให้แก่กันขึ้น

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางด้านบุคคล คือ กฎหมายว่าด้วยหนี้และ สิทธิต่างๆ ที่มีอยู่เหนือบุคคลประเภทนี้เรียกว่า “บุคคลสิทธิ” ซึ่งตรงกับคำว่า *Jus in Personam* ในทางภาษาอังกฤษ สภาพของปัญหานี้ได้กล่าวไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 2 ซึ่งกล่าวถึงความผูกพันระหว่างบุคคลว่ามีต่อกันอย่างไรหรือที่เรียกความผูกพันนี้อีกอย่างหนึ่งว่า “หนี้” ตลอดจนเหตุและผลของความผูกพันหรือผลของหนี้

2.1.2 บ่อเกิดแห่งหนึ่ง

“บ่อเกิดแห่งหนึ่ง”หรือ“มูลแห่งหนึ่ง” มีหมายความว่าสิ่งที่ทำให้เกิดหนึ่งซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประการ¹ ดังนี้

2.1.2.1 นิติกรรมสัญญา หมายถึง การกระทำของบุคคลโดยชอบด้วยกฎหมายและด้วยใจสมัครมุ่งในการผูกนิติสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เพื่อก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวในสิทธิซึ่งนิติกรรมสัญญาอาจมีได้ทั้งนิติกรรมฝ่ายเดียว เช่น พินัยกรรมและนิติกรรมสองฝ่าย เช่น สัญญา²

2.1.2.2 นิติเหตุ คือ เหตุการณ์ที่ทำให้เกิดผลในกฎหมายซึ่งเกิดขึ้นเองโดยอำนาจของกฎหมาย³

ก) ละเมิด คือ บุคคลได้กระทำด้วยความจงใจ⁴ หรือประมาทเลินเล่อ ก่อให้เกิดความเสียหายแก่สิทธิเด็ดขาดของบุคคลหรือสิทธิเด็ดขาดอื่นๆ

ข) การจัดการงานนอกสั่ง คือ การที่บุคคลหนึ่งเข้าไปจัดการงานแทนบุคคลอีกคนหนึ่ง โดยที่ไม่ได้รับมอบหมายให้กระทำ หากจัดการงานดังกล่าวสมประโยชน์ผู้จัดการงานนั้นก็มิสิทธิเรียกค่าใช้จ่าที่ตนได้ออกไปก่อนได้ แต่ถ้าขัดความต้องการและทำให้เกิดความเสียหายกฎหมายก็กำหนดให้ต้องชดใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหาย

ค) ลากมิควรได้ คือ การที่บุคคลหนึ่งได้รับทรัพย์สินจากบุคคลอื่นโดยไม่มีกฎหมายรองรับจึงมีหนี้ตามกฎหมายที่จะต้องคืนให้แก่อีกฝ่ายหนึ่ง

ง) ประการอื่นๆ เช่น ตามประมวลกฎหมายรัชฎากร

¹ โสภณ รัตนกร. (2545). *คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหนี้บทเบ็ดเสร็จทั่วไป*. กรุงเทพฯ: นิติบรรณาการ. หน้า 58.

² สัญญา หมายถึง นิติกรรมสองฝ่ายหรือหลายฝ่ายที่เกิดจากการแสดงเจตนาเสนอสนองต้องตรงกันของบุคคลสองฝ่ายขึ้นไป มุ่งที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือระงับนิติสัมพันธ์ ฉะนั้นสัญญา ก็คือ นิติกรรมชนิดหนึ่งซึ่งหลักทั่วไปของนิติกรรมต้องนำมาใช้กับสัญญาด้วยเว้นแต่มีกฎหมายบัญญัติไว้โดยเฉพาะ เมื่อมีนิติสัมพันธ์กันยอมก่อให้เกิดสิทธิหน้าที่ต่อกัน ซึ่งสิทธิหน้าที่เหล่านี้ย่อมแตกต่างกันไปตามลักษณะของนิติกรรมสัญญานั้น เพื่อความสงบเรียบร้อยและความสงบสุขของสังคมโดยส่วนรวมกฎหมายจึงได้กำหนดสิทธิหน้าที่ของบุคคลที่ก่อนิติสัมพันธ์ดังกล่าวให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และกฎเกณฑ์ของความสัมพันธ์นั้น โดยยุติธรรม

³ รังสรรค์ แสงสุข. (2520). *คู่มือละเมิดจัดการงานนอกสั่งและลากมิควรได้*. คณะนิติศาสตร์. มหาวิทยาลัยรามคำแหง. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง. หน้า 6.

⁴ เสนีย์ ปราโมทย์, ม.ร.ว. (2527). *ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิชย์. หน้า 480.

2.1.3 หนี้หรือหน้าที่ในการชำระหนี้ของลูกหนี้จะหมดไป

หนี้หรือหน้าที่ในการชำระหนี้ของลูกหนี้จะหมดไป มีดังต่อไปนี้

2.1.3.1 มูลแห่งหนี้หมดไป เช่น นิติกรรมเป็นโมฆะ

2.1.3.2 หนี้ระงับตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 2 กำหนดไว้ 5 ประการ คือ

- 1) ชำระหนี้
- 2) ปลดหนี้
- 3) หักกลบบลหนี้
- 4) หนี้เคลื่อนกลืนกัน
- 5) แปลงหนี้ใหม่

2.1.3.3 การชำระหนี้ตกเป็นพ้นวิสัยและเหตุสุดวิสัย เมื่อหนี้หรือหน้าที่ในการชำระหนี้ของลูกหนี้หมดไปแล้วลูกหนี้จะหลุดพ้นจากการชำระหนี้ คือ ลูกหนี้ไม่มีหน้าที่ต้องชำระหนี้ให้แก่เจ้าหนี้อีกและเจ้าหนี้ไม่มีอำนาจบังคับให้ลูกหนี้ชำระหนี้ให้แก่ตน

2.1.4 สิทธิในการเลิกสัญญาที่เกิดขึ้นจากบทบัญญัติของกฎหมาย

สิทธิในการเลิกสัญญาที่เกิดขึ้นจากบทบัญญัติของกฎหมาย คือ สิทธิบอกเลิกสัญญา เพราะการชำระหนี้ตกเป็นพ้นวิสัยโดยโทษลูกหนี้ได้ตามมาตรา 389 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้น มีหลักดังนี้

2.1.4.1 การชำระหนี้ตามสัญญานั้นไม่อยู่ในวิสัยที่จะทำได้ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน และการชำระหนี้ที่ไม่อยู่ในวิสัยที่จะทำได้นี้ต้องเป็นความผิดของ “ลูกหนี้” เท่านั้น

2.1.4.2 หากการชำระหนี้พ้นวิสัยโดยโทษลูกหนี้ไม่ได้แต่โทษเจ้าหนี้ได้หรือโทษใครไม่ได้แต่เกิดเพราะเหตุสุดวิสัย ดังนั้นเจ้าหนี้ไม่มีสิทธิที่จะบอกเลิกสัญญาตามมาตรานี้ได้

2.2 หลักความรับผิดของลูกหนี้

มีแนวความคิดตั้งแต่สมัยโรมันในหลักความรับผิดของลูกหนี้ โดยการนำหลักความรับผิดเคร่งครัด (Strict Liability) ซึ่งเป็นผลพวงมาจากทฤษฎีที่ว่า “ไม่มีความรับผิดถ้าปราศจากความผิด” (There Should Be No Liability Without Fault) มาปรับใช้แม้ผู้กระทำผิดจะไม่จงใจ หรือประมาทเลินเล่อก็ต้องรับผิดทุกกรณี แต่กฎหมายกำหนดข้อยกเว้น เพื่อไม่ต้องรับผิดไว้เช่นกัน คือ เหตุสุดวิสัย และเหตุที่ความเสียหายเกิดขึ้นเพราะผู้เสียหายเอง

2.2.1 ลูกหนี้จะต้องรับผิดชอบในการไม่ชำระหนี้หรือชำระหนี้บกพร่อง

ลูกหนี้จะต้องรับผิดชอบในการไม่ชำระหนี้หรือชำระหนี้บกพร่อง กรณีการไม่ชำระหนี้หรือการชำระหนี้บกพร่องเกิดขึ้นจากการกระทำความผิดของลูกหนี้ โดยการกระทำความผิดนั้นต้องเป็นกรณีที่โทษลูกหนี้ได้

2.2.2 กรณีที่ไม่มีการชำระหนี้โดยมิใช่ความผิดของลูกหนี้

กรณีที่ไม่มีการชำระหนี้โดยมิใช่ความผิดของลูกหนี้เพราะมีเหตุสุดวิสัยเข้ามาขัดขวางการชำระหนี้โดยปกติลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบ แต่กรณีของสัญญาที่จะต้องปรากฏว่ามีการกระทำผิดหน้าที่ตามที่สัญญากำหนด ไว้ในเรื่องของค่าเสียหาย ฝ่ายที่ได้รับความเสียหายจะได้รับชดเชยค่าเสียหายอาจต้องลดส่วนลง ถ้าฝ่ายนั้นมีส่วนกระทำความผิดด้วย

2.3 การกำหนดทรัพย์ซึ่งเป็นวัตถุแห่งหนี้

ทรัพย์ใดเป็นวัตถุแห่งหนี้แล้วหรือไม่ มีความสำคัญหลายประการเจ้าหนี้ผู้มีสิทธิจะได้ทรัพย์ย่อมต้องการรู้ว่าตนมีสิทธิในทรัพย์ชิ้นใด ลูกหนี้ก็ต้องการรู้ว่าตนมีหน้าที่ต้องส่งมอบทรัพย์ชิ้นใด ในกรณีที่มิมีปัญหาว่าทรัพย์นั้นได้โอนไปยังเจ้าหนี้แล้วหรือยังหรือในกรณีที่ทรัพย์นั้นสูญหายมีปัญหาว่าภัยพิบัติแห่งทรัพย์นั้นจะตกอยู่กับเจ้าหนี้หรือลูกหนี้การชำระหนี้จะกลายเป็นพันธวิสัยหรือไม่ตลอดจนการรักษาทรัพย์ การส่งมอบทรัพย์และสถานที่ ชำระหนี้ นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับปัญหาว่าหนี้แบ่งได้หรือแบ่งไม่ได้อีกด้วย ดังนั้นจึงต้องมีการกำหนดให้รู้ว่าทรัพย์ใดเป็นวัตถุแห่งหนี้หรือไม่ กล่าวคือ

2.3.1 กรณีที่วัตถุแห่งหนี้เป็นการส่งมอบทรัพย์ทั่วไป

กรณีที่วัตถุแห่งหนี้เป็นการส่งมอบทรัพย์ทั่วไป⁵ (ยังไม่เป็นทรัพย์เฉพาะสิ่ง) ลูกหนี้จะอ้างว่าการชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัยหรือเหตุสุดวิสัยไม่ได้เพราะทรัพย์ยังไม่มีหรือยังไม่อาจกำหนดได้แน่นอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์ก็ยังไม่โอนไปยังผู้ซื้อ ทั้งนี้เพราะทรัพย์ทั่วไปนั้นโดยปกติอาจหาได้จากตลาดทั่วไปได้ ถ้าทรัพย์ทั่วไปที่ลูกหนี้เตรียมไว้หรือคาดหวังไว้ว่าจะส่งมอบให้เจ้าหนี้ถูกทำลายไปหรือไม่อาจจัดหาได้ไม่ว่าด้วยเหตุใดๆ ลูกหนี้สามารถจัดหาทรัพย์นั้นจากแหล่งอื่นมาทดแทนได้

⁵ ทรัพย์ทั่วไป คือ ทรัพย์สินในอนาคตหรือมีทรัพย์สินอยู่แล้วแต่ยังไม่ได้ระบุให้เป็นที่แน่นอนเพียงแต่ระบุว่าเป็นทรัพย์สินประเภทใดชนิดใดเท่านั้น จึงยังไม่เป็นวัตถุแห่งหนี้ที่แน่นอนยังไม่เป็นทรัพย์เฉพาะสิ่ง

ถ้าตามสัญญาแปลเจตนาของคู่สัญญาได้ว่าลูกหนี้จะต้องส่งมอบทรัพย์สินเฉพาะสิ่งๆ ที่ผลิตขึ้นจากแหล่งใดแหล่งหนึ่งโดยเฉพาะ ถ้าลูกหนี้ส่งมอบทรัพย์สินทั่วไปโดยไม่คำนึงถึงแหล่งผลิตการส่งมอบทรัพย์สินในกรณีนี้ก็อาจกลายเป็นการพ้นวิสัยได้ เช่น หากเกิดโรคระบาดโรคคนมวัวไม่ได้ก็ต้องถือว่าการชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัย ชนวนาจึงไม่ต้องไปจัดหาคนมวัวจาก ที่อื่นมาส่งให้โรงเรียน⁶

2.3.2 กรณีที่วัตถุแห่งหนี้เป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง

กรณีที่วัตถุแห่งหนี้เป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง⁷ คือ กรณีที่สัญญาก่อให้เกิดหนี้อันเป็นการโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้น ทรัพย์สินซึ่งเป็นวัตถุแห่งหนี้จะต้องมีอยู่และมีลักษณะแน่นอนแล้วจะต้องเป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งด้วย เช่น สัญญาซื้อขายหากเป็นการซื้อขายทรัพย์สินเฉพาะสิ่งกรรมสิทธิ์ย่อมโอนไปยังผู้ซื้อทันทีที่ทำสัญญาซื้อขายกัน

2.4 หลักคำนิยามของคำว่า “เหตุสุดวิสัย” ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 8

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 8 บัญญัติว่า “เหตุสุดวิสัย หมายความว่า เหตุใดๆ อันเกิดขึ้นก็ติ จะเป็นผลพิบัติก็ติ เป็นเหตุที่ไม่อาจป้องกันได้แม้บุคคลผู้ต้องประสบ หรือใกล้จะต้องประสบเหตุนั้น จะได้จัดการระมัดระวังตามสมควรอันพึงคาดหมายได้จากบุคคลในสถานะและภาวะเช่นนั้น”

หลวงประดิษฐมนูธรรมได้ให้ความหมายและอธิบายคำว่า “เหตุสุดวิสัย”⁸ ว่าหมายถึงภัยนอกอำนาจหรือภัยที่ประการตามกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ คือ ราชภัย โจรภัย อัคคีภัย อุทกภัย ซึ่งมีความหมายรวมไปถึงภัยอื่นๆ อันบุคคลไม่สามารถป้องกันให้เกิดขึ้น เช่น พายุ

2.4.1 การจะเป็นเหตุสุดวิสัยได้

การจะเป็นเหตุสุดวิสัยได้ต้องประกอบด้วยหลักการดังนี้คือ เหตุนั้นต้องเกิดขึ้นโดยมิใช่การกระทำของผู้ประสบภัย แต่เกิดจากเหตุภายนอกตัวผู้ต้องประสบภัยซึ่งอาจเกิดจากเหตุ⁹ ดังต่อไปนี้ คือ

⁶ Zweigert Konrad & Kotz Hein. (1987). *Introduction to Comparative Law* (vol.2 – The Institutions of Private Law). 2nd Revised Ed. Oxford Clarendon Press. P. 392.

⁷ ทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง คือ ทรัพย์สินที่ระบุไว้ชัดแจ้งว่าเป็นทรัพย์สินใดแน่นอน มิใช่ระบุไว้แต่เพียงประเภทหรือชนิดเท่านั้น

⁸ หลวงประดิษฐมนูธรรม. (2443 - 2526). *บันทึกข้อความสำคัญประกอบด้วยอุทาหรณ์และคำแนะนำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1*. ม.ป.ท. หน้า 57 - 59.

⁹ สุนทร มณีสวัสดิ์. (2553). *หนังสือเอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายแพ่ง 1*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัย-ธรรมมาธิราช. หน้า 59.

ก) ภัยธรรมชาติซึ่งอยู่นอกเหนืออำนาจของมนุษย์ เช่น ไฟป่า แผ่นดินไหว น้ำท่วม พายุ เป็นต้น¹⁰ มีข้อสังเกตว่า ถ้าเป็นธรรมชาติที่เป็นไปตามฤดูกาล แม้จะผิดปกติบ้างไม่ถือเป็นเหตุสุดวิสัย

ข) เกิดจากอำนาจรัฐ คือ การที่เอกชนถูกจำกัดสิทธิบางอย่างโดยรัฐกรณีเช่นนี้อาจถือได้ว่าเป็นเหตุสุดวิสัยได้¹¹ เช่น มีข้อห้ามจากหน่วยงานของรัฐห้ามกระทำการบางอย่าง¹²

ค) เกิดจากการทำของบุคคลภายนอกหรือปัจจัยภายนอก เช่น คนวิ่งตัดหน้ารถในระยะกระชั้นชิดหรือสุนัขวิ่งตัดหน้ารถในระยะกระชั้นชิดหรือต้นไม้ล้มมา โคนรถที่กำลังวิ่งไปถึงตรงนั้นพอดี เป็นต้น

2.4.2 เหตุการณ์ที่ถือว่าเป็นเหตุสุดวิสัย

เหตุการณ์ที่ถือว่าเป็นเหตุสุดวิสัยอาจแบ่งออกได้ ดังนี้ คือ

2.4.2.1 เหตุการณ์เกิดจากภัยธรรมชาติ เช่น แผ่นดินไหว ไฟป่า น้ำท่วม มีข้อสังเกตว่า ถ้าเป็นธรรมชาติที่เป็นไปตามฤดูกาลแม้จะผิดปกติบ้างก็ไม่ถือเป็นเหตุสุดวิสัย

2.4.2.2 เหตุการณ์เกิดจากการกระทำของมนุษย์ เช่น สงคราม โจรปล้น การนัดหยุดงาน

¹⁰ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1401/2534. (บจ. ศรีอยุธยาประกันภัยโจทก์กับ บจ.ไทยโซนชิปปิ้งกับพวกจำเลย) ขณะที่เกิดเหตุมีมรสุมคลื่นลมจัดเรือบรรทุกทุงฮับปางลงเพราะเรือรั่วเนื่องจากถูกของแข็งภายนอกเรือมากระแทกชนเรือ แม้กัปตันจะได้ใช้ความระมัดระวังเป็นอย่างดีก็ยังมีทางหลีกเลี่ยงมรสุมและการกระทบกระแทกจากของแข็งภายนอกเรือได้เหตุที่เรือรั่วจึงเป็นเหตุสุดวิสัย

¹¹ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3327/2530. (กรมตำรวจโจทก์ กับ บจ.ที.อี.ซี. โอ.จำเลย) จำเลยทำสัญญาขายขนวนลูกกระเบิดซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ของบริษัท อ.ในประเทศออสเตรเลียให้โจทก์ กำหนดส่งมอบสินค้าให้ภายใน 180 วัน ถ้าส่งเกินกำหนดจะถูกรับ จำเลยส่งสินค้าให้แก่โจทก์เกินกำหนดไป 308 วันเพราะรัฐบาลออสเตรเลียระงับเรื่องที่บริษัท ผู้ผลิตขออนุญาตส่งออกไว้ เนื่องจากสถานการณ์สู้รบระหว่างจีนกับเวียดนามและเมื่อได้รับอนุญาตให้ส่งออกแล้วต้องส่งผ่านประเทศเยอรมันตะวันตก ประเทศออสเตรเลียก็ต้องรับรองต่อรัฐบาลเยอรมันตะวันตกว่าก่อนขนวนลูกกระเบิดจะส่งถึงโจทก์ทำให้เสียเวลาเกี่ยวกับเหตุการณ์ดังกล่าวถึง 332 วัน อันเป็นเหตุการณ์ที่จำเลยและบริษัท อ. ไม่อาจป้องกันได้และไม่อาจคาดหมายว่าจะเกิดขึ้น ทั้งจำเลยไม่อาจจะส่งมอบขนวนลูกกระเบิดที่มีแหล่งผลิตจากที่อื่นผิดไปจากข้อสัญญาได้ การส่งสินค้าดังกล่าวล่าช้าจึงเป็นเหตุสุดวิสัยที่จำเลยไม่ต้องรับผิดชอบและ โจทก์จะใช้สิทธิปรับจำเลยตามสัญญาไม่ได้

¹² คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1718/2539. ตามสัญญาจะซื้อขายที่ดิน โจทก์และจำเลยตกลงกันว่าจำเลยจะจดทะเบียนโอนขายที่ดินแก่โจทก์เมื่อ ได้ออก น.ส.3 เสร็จเรียบร้อยแล้วต่อมามีการออก น.ส.3 แต่มีข้อกำหนดห้ามโอนภายใน 10 ปี กรณีจึงต้องด้วยประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 219วรรคหนึ่ง คือ การจดทะเบียนโอนขายที่ดินแก่โจทก์กลายเป็นพ้นวิสัยเพราะมีข้อกำหนดห้ามโอนอันเป็นพฤติการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังที่ได้ทำสัญญาจะซื้อขายจำเลยจึงหลุดพ้นจากการชำระหนี้โดยไม่ต้องจดทะเบียนโอนขายที่ดินแก่โจทก์อีกต่อไปเพราะไม่มีข้อตกลงว่าต้องรอนพื้นกำหนดห้ามโอนแล้ว จึงจะจดทะเบียนโอนขาย

2.4.2.3 ผู้ประสบหรือใกล้จะต้องประสบเหตุไม่อาจจะป้องกันมิให้เกิดขึ้นได้ เมื่อได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควร เช่น นายแดงจอดเรืออยู่กลางแม่น้ำโดยเอาสมอเรือลงหนึ่งตัวซึ่งเป็นการเพียงพอตามธรรมดา ครั้นเห็นพายุกัดมานายแดงก็จัดการป้องกันเอาสมอเรือลงอีกตัวหนึ่ง แต่ก็ไม่สามารถต้านทานพายุนั้นได้เรือจึงหลุดลอยมาโดนบ้านริมน้ำเสียหาย ดังนั้นเรียกว่านายแดงได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรแล้ว (คำพิพากษาฎีกา 115/2463)

เหตุสุดวิสัย¹³ เรียกว่า "ภัยนอกอำนาจ" หลักภัยที่ประการตามกฎหมายเก่าคงปรากฏในกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จบทที่ 74 (กฎหมายราชบุรี 536) ซึ่งระบุถึงวิบัติภัยอันเกิดแต่เหตุเหล่านี้ คือ พายุ โจรสลัด การสงคราม ฟ้าผ่า ไฟไหม้ รวมเรียกว่าราชภัย โจรภัย อัคคีภัย อุทกภัย แต่ในมาตรานี้ได้อธิบายไว้กว้างๆ เพื่อให้กินถึงเหตุอื่นๆ อันมีลักษณะอย่างเดียวกัน

2.4.3 เหตุการณ์ที่ไม่ถือว่าเป็น "เหตุสุดวิสัย"

เหตุการณ์ที่ไม่ถือว่าเป็น "เหตุสุดวิสัย" อาจแบ่งออกได้ดังนี้คือ

2.4.3.1 กรณีที่เกิดเหตุการณ์จลาจล

การชุมนุมของแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการ (นปช.) หรือ "คนเสื้อแดง" ที่มีขึ้นในวันที่ 12-14 มีนาคม 2553 โดยระดมแนวร่วมจากทั่วประเทศมาร่วมชุมนุมทางการเมืองจนเข้าสู่ภาวะจลาจลนำไปสู่การเผาบ้านเผาเมืองสูญเสียชีวิตทั้งทรัพย์สินหรือแม้กระทั่งชีวิตที่ไม่สามารถควบคุมได้ อีกทั้งทำให้เศรษฐกิจของประเทศต้องหยุดชะงักก่อให้เกิดความเสียหายอย่างมหาศาลแต่การก่อจลาจลไม่ถือว่าเป็นเหตุสุดวิสัยตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 8

2.4.3.2 กรณีการก่อการร้าย

ความหมายของคำว่าก่อการร้ายแต่ละประเทศแต่ละองค์ระหว่างประเทศต่างก็ให้ความหมายซึ่งมีหลากหลายไม่มีคำใดที่ได้รับการยอมรับโดยสมบูรณ์เพราะการก่อการร้ายมีรูปแบบต่างๆ กัน คณะมนตรีความมั่นคงแห่งองค์การสหประชาชาติได้เคยให้ความหมายไว้โดยสรุป คือ เป็นการกระทำใดๆ ที่มีเจตนาก่อให้เกิดอันตรายแก่ชีวิตแก่ร่างกายของพลเรือนหรือผู้ที่ไม่ใช่ทหารโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อข่มขู่หรือให้เกิดความกลัวในหมู่พลเมือง เพื่อบังคับรัฐบาลหรือองค์ระหว่างประเทศให้กระทำการหรือคว่นกระทำการใดๆ¹⁴

¹³ บุญช่วย วัฒนกุล (พระยาเทพวิฑูรพหุสครุคบดี). (2503). *คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1-2 มาตรา 1-240*. ม.ป.ท. หน้า 41-46.

¹⁴ ประเทศสหรัฐอเมริกาโดย Central Intelligence Agency (CIA) ให้คำจำกัดความการก่อการร้ายไว้ว่า "การก่อการร้าย หมายถึง ปฏิบัติการรุนแรงที่มีการคิดและเตรียมการไว้ก่อนล่วงหน้า โดยมีเหตุจงใจทางการเมือง กระทำต่อเป้าหมายซึ่งไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสงครามและไม่มีศักยภาพในการทำการรบ โดยกลุ่มขบวนการที่มีได้เป็นตัวแทนของรัฐในทางการเมืองระหว่างประเทศหรือ โดยกลุ่มสายลับของรัฐที่กระทำการในทางลับ"

รูปแบบของสงครามการก่อการร้ายจะมุ่งกระทำต่อเป้าหมายที่เป็นสัญลักษณ์ รวมถึงพลเรือน โดยมีเจตจำนงเฉพาะให้มีผลกระทบทางจิตวิทยาอย่างรุนแรง การก่อการร้ายจึงถูกใช้โดยองค์กรใต้ดินในหลายๆ ประเทศเพื่อดำเนินการตามอุดมการณ์ต่างๆ กันไป ซึ่งปัจจุบันได้ขยายขอบเขตจากการต่อสู้เพื่ออิสรภาพสงครามศาสนาไปจนถึงสิทธิแห่งมนุษยชาติ แต่ด้วยปัจจัยทางการเงิน ซึ่งเป็นอุปสรรคในการปฏิบัติการสงครามเต็มรูปแบบจึงมักพบว่า ผู้ก่อการร้ายส่วนใหญ่ไม่มุ่งเป้าหมายไปยังสถานที่ที่มีการวางกำลังหรือมีระบบการป้องกันหนาแน่นหรือปะทะกับกองกำลังที่มีความเข้มแข็ง แต่เลือกที่จะปฏิบัติต่อเป้าหมายที่เด่นชัดมีระบบการระวังป้องกันไม่แน่นหนาหรือเข้าปฏิบัติการในช่วงเวลาที่ไม่ได้คาดหมาย ระบบการรักษาความปลอดภัยของเป้าหมายไม่อยู่ในสถานะเตรียมพร้อมเต็มรูปแบบ และเป้าหมายนั้นต้องเป็นเป้าหมายที่น่าจะได้รับความสนใจมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

การก่อการร้ายจะมีรูปแบบที่มีการเคลื่อนไหวข้ามไปในหลายๆ ประเทศไม่ค่อยมีปรากฏว่าปฏิบัติการจำกัดอยู่ในประเทศหนึ่งประเทศใดเพียงประเทศเดียวแต่สามารถแบ่งรูปแบบของการก่อการร้ายออกเป็น 3 ประเภท คือ

ก) การก่อการร้ายที่ไม่มีการสนับสนุนจากประเทศใดๆ การก่อการร้ายประเภทนี้จะเป็นเพียงองค์กรกลุ่มเล็กๆ ที่มีความคิดเป็นของตัวเองไม่มีความสัมพันธ์กับรัฐบาลหรือประเทศใด จำเป็นต้องสร้างฐานเงินทุนด้วยตัวเองหรือหาแหล่งทุนสนับสนุนเป็นการส่วนตัว โดยใช้วิธีการระดมเงินทุนด้วยรูปแบบต่างๆ เช่น ปล้น ลักพาตัวเรียก ค่าไถ่และข่มขู่

ข) การก่อการร้ายที่ได้รับการสนับสนุนจากประเทศใดประเทศหนึ่ง การก่อการร้ายประเภทนี้องค์กรจะมีการติดต่อกับรัฐบาลหรือประเทศที่ให้การสนับสนุนด้านอาวุธ เงินทุน ที่ลี้ภัยทางการเมืองรวมทั้งความสะดวกสบายอื่นๆ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าจะได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลหรือประเทศใดๆ รัฐบาลหรือประเทศนั้นๆ ก็ไม่มีอำนาจที่จะควบคุมการดำเนินการขององค์กร ในส่วนที่รัฐจะเกี่ยวข้องกับการก่อการร้ายนั้นจะจำกัดอยู่ในลักษณะของการสนับสนุนด้านการเงิน ความช่วยเหลือทางทหาร การฝึก อุดมการณ์ และคำแนะนำการดำเนินการหรือการปฏิบัติการ โดยผ่านทางกลุ่มองค์กรที่อยู่นอกโครงสร้างการจัดตั้งของรัฐบาลเป็นหลัก

ค) การก่อการร้ายในความควบคุมของรัฐบาลหรือประเทศใดประเทศหนึ่ง การก่อการร้ายประเภทนี้ องค์กรการก่อการร้ายเป็นเสมือนส่วนหนึ่งของรัฐหรือรัฐเป็นผู้ลงมือปฏิบัติการก่อการร้ายเอง โดยผ่านทางกลุ่มองค์กรที่อยู่นอกโครงสร้างการจัดตั้งของรัฐบาล นโยบายการต่างประเทศ และการดำเนินกิจกรรมต่างๆ จะถูกควบคุมโดยรัฐ เช่น อาวุธ เงินทุน ที่ลี้ภัยทางการเมือง รวมถึงปัจจัยที่เอื้ออำนวยความสะดวกต่างๆ จะถูกจัดทำให้โดยรัฐบาลหรือประเทศนั้นๆ

ถ้ามีการกำหนดการก่อการร้ายเป็น FORCE MAJEURE ไว้ในสัญญาซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศด้วย โดยหากมีข้อพิพาทเกิดขึ้นคู่สัญญาอ้างว่าไม่สามารถปฏิบัติตามการชำระหนี้ตามสัญญาได้เพราะมีการก่อการร้ายจึงไม่ต้องรับผิดชอบ จะทำให้เกิดประเด็นที่ต้องพิจารณาว่าเหตุการณ์ที่คู่สัญญาอ้างนั้นเข้าข่ายเป็นการก่อการร้ายหรือไม่ ซึ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 8 การก่อการร้ายไม่ถือว่าเป็นเหตุสุดวิสัย

2.4.3.3 วิฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และกรณีที่มีการชำระหนี้เกิดความยากลำบากอย่างมาก

(Hardship)

วิฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและกรณีที่มีการชำระหนี้เกิดความยากลำบากอย่างมาก (Hardship) นั้น ยังไม่ถือว่าเป็นเหตุสุดวิสัยตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 8 ดังนั้นเจ้าหนี้จึงมีสิทธิฟ้องให้ลูกหนี้ชำระหนี้เต็มจำนวนตามกำหนดเวลาชำระหนี้ตามสัญญาได้ ลูกหนี้จะอ้างวิฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและกรณีที่มีการชำระหนี้เกิดความยากลำบากอย่างมาก (Hardship) ของประเทศมาปลดเปลื้องให้ตนหลุดพ้นจากการชำระหนี้มิได้ หลักการดังกล่าวเคร่งครัดเกินไปไม่ก่อให้เกิดความเป็นธรรมต่อลูกหนี้และยังก่อให้เกิดความเสียหายในภาพรวมทางด้านเศรษฐกิจของประเทศเป็นอย่างมาก

2.4.4 บุคคลจะอ้างเป็นเหตุสุดวิสัย

บุคคลจะอ้างเป็นเหตุสุดวิสัยได้ต้องประกอบด้วย 2 ประการ คือ

2.4.4.1 เหตุเกิดขึ้นโดยไม่ใช่ความผิดของบุคคลนั้นหรือเป็นความผิดที่บุคคลนั้นจะต้องรับผิดชอบ

2.4.4.2 ต้องเป็นเหตุซึ่งไม่สามารถจะป้องกันได้ ถ้าป้องกันได้แต่ไม่ป้องกันจะอ้างว่าเป็นเหตุสุดวิสัยไม่ได้ เช่น

อุทากรณ์ 1 นาย ก. ยืมของมาจากนาย ข. เกิดเพลิงไหม้ในตำบลบ้านของนาย ก. ซึ่งนาย ก. อาจชนของนั้นหนีเพลิงได้ แต่นาย ก. ไม่ชนเพลิงจึงไหม้ของเสียหาย นาย ก. จะอ้างว่าของเสียหายเพราะเหตุสุดวิสัยไม่ได้

อุทากรณ์ 2 น้ำจากเหมืองแร่ของจำเลยไหลบ่าล้นไปทำให้ข้าวในนาของโจทก์เสียหายจำเลยอ้างว่าเป็นเพราะน้ำท่วมมากกว่าธรรมดา แต่จำเลยได้นำสืบว่าจำเลยได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควร เพื่อป้องกันมิให้น้ำในเหมืองแร่ของจำเลยทำความเสียหายแก่ทรัพย์สินของผู้อื่น ศาลฎีกาตัดสินว่า จำเลยจะอ้างเป็นเหตุสุดวิสัยตามมาตรา 8 ไม่ได้ (คำพิพากษาฎีกา 411/2471)

2.5 พฤติการณ์ซึ่งทำให้การชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัยและเหตุสุดวิสัย

ในกรณีนี้จะเห็นได้ว่าเหตุสุดวิสัยเป็นเหตุที่ไม่มีใครอาจป้องกันได้มิได้เกิดโดยความประมาทเลินเล่อของใครจึงเป็นเหตุที่จะโทษใครไม่ได้ หากการชำระหนี้ไม่อาจทำได้เพราะมีเหตุสุดวิสัยมาป้องกันไว้ ก็อาจกล่าวได้ว่ามีพฤติการณ์อันทำให้การชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัยโดยที่ลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบ เหตุสุดวิสัยจึงเป็นพฤติการณ์อันทำให้การชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัยอย่างหนึ่ง

2.5.1 การรับผลแห่งภัยพิบัติในการชำระหนี้ตกเป็นพ้นวิสัยและเหตุสุดวิสัยกรณีสัญญาต่างตอบแทนที่จะก่อให้เกิดหรือโอนทรัพย์สินในทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 370 ได้กล่าวไว้ว่า ถ้าสัญญาต่างตอบแทนมีวัตถุที่ประสงค์เป็นการก่อให้เกิดหรือ โอนทรัพย์สินในทรัพย์สินเฉพาะสิ่งและทรัพย์สินนั้นสูญหรือเสียหายไปด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่สามารถที่จะโทษลูกหนี้ได้ลูกหนี้หลุดพ้นจากความรับผิดไม่ต้องรับผิดชอบในการกระทำนั้น การสูญหายหรือเสียหายนั้นจึงตกเป็นพับแก่เจ้าหนี้ ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สินเฉพาะสิ่งให้ใช้บังคับได้ต่อเมื่อทรัพย์สินนั้นกลายเป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งก่อน คือ มีการนับชั่ง ตวง วัด ไว้แน่นอนแล้ว

2.5.1.1 กรณีมาตรา 370 ต้องมีการโอนหรือก่อให้เกิดทรัพย์สินแล้ว

กรณีสัญญาต่างตอบแทนที่จะก่อให้เกิดหรือโอนทรัพย์สินในทรัพย์สินเฉพาะสิ่งตามมาตรา 370 นี้ เป็นกรณีหนึ่งที่ยกเว้นหลักทั่วไปที่ว่าลูกหนี้ต้องรับผิดชอบแห่งภัยพิบัติเพราะเหตุแห่งการโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินอันเป็นวัตถุแห่งหนี้ เช่น ก. ขายรถยนต์หมายเลข กท.2 ก-7530 ให้ ข. อันเป็นสัญญาซื้อขายทรัพย์สินเฉพาะสิ่งกรรมสิทธิ์ในรถยนต์นี้ยอมโอนไปยัง ข. ตั้งแต่ขณะเมื่อได้ทำสัญญาซื้อขายกันตามมาตรา 458 ในระหว่างที่ ก.ยังมีได้ส่งมอบรถยนต์เป็นการชำระหนี้แก่ ข. รถยนต์ที่ถูกซื้อถูกเพลิงไหม้เสียหายอันเป็นเหตุให้การชำระหนี้ตกเป็นพ้นวิสัยทั้งหมดหรือบางส่วน ปัญหาที่ว่าใครจะรับผิดชอบแห่งภัยพิบัติจะต้องพิจารณาว่าการสูญหรือเสียหายนั้นเป็นความผิดของฝ่ายใด

2.5.1.2 กรณีตามมาตรา 370 จะไม่ใช้บังคับ ถ้าการสูญหรือเสียหายเกิดแต่เหตุที่โทษลูกหนี้ได้

หลักเกณฑ์อีกประการหนึ่งในการใช้บทบัญญัติมาตรา 370 วรรค 1 คือ ความสูญหายหรือเสียหายแห่งทรัพย์สินอันลูกหนี้ต้องโอนให้เจ้าหนี้จำเป็นต้องเกิดขึ้น โดยเอาโทษแก่ลูกหนี้ไม่ได้ หากเอาโทษแก่ลูกหนี้ได้ก็ไม่อยู่ในบังคับของมาตรา 370 วรรค 1 กล่าวคือ ลูกหนี้จำต้องรับผิดชอบต่อความสูญหายหรือเสียหายแห่งทรัพย์สินนั้น อีกนัยหนึ่งความวินาศ ตกเป็นพับแก่ลูกหนี้นั่นเอง เหตุอันโทษลูกหนี้ได้มีอยู่ 2 ประการ คือ

ประการที่ 1 ลูกหนี้ละเลยหน้าที่ของตนในการรักษาทรัพย์สิน กล่าวคือลูกหนี้ไม่รักษาทรัพย์สินนั้น ไว้ด้วยความระมัดระวังอย่างเช่นวิญญูชนจะต้องสงวนทรัพย์สิน ของตนจนกว่าจะส่งมอบทรัพย์สินนั้นตามมาตรา 323 วรรค 2 เป็นเหตุให้ทรัพย์สินอันเป็นวัตถุแห่งหนี้สูญหายหรือเสียหาย เช่น ประมาทเดินเล่อทำให้เพลิงไหม้

ประการที่ 2 ลูกหนี้ผิดนัด ลูกหนี้จะต้องรับผิดชอบในการที่การชำระหนี้เป็นพันวิสัยเพราะอุบัติเหตุอันเกิดขึ้นในระหว่างเวลาที่ผิดนัด เว้นแต่ความเสียหายนั้นแม้ว่าตนจะได้ชำระหนี้ได้ทันเวลากำหนดก็จะต้องเกิดมีอยู่นั้นเอง (มาตรา 217) เช่น ก.ผิดนัดไม่ส่งมอบรถยนต์แก่ ข. ในระหว่างผิดนัดเกิดเพลิงไหม้บ้านข้างเคียงลูกกลมใหม่รถยนต์ที่ซื้อขายเสียหาย ก.ต้องรับผิดชอบ เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าถึงแม้ได้ส่งมอบรถแก่ ข.ตามกำหนดรถยนต์นั้นก็จะถูกเพลิงไหม้เช่นเดียวกัน

2.5.13 กรณีตามมาตรา 370 ไม่ใช่บังคับ ถ้าไม่ใช่สัญญาที่ก่อให้เกิด หรือโอนทรัพย์สินในทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง

สัญญาที่มีวัตถุที่ประสงค์โอนทรัพย์สินดังกล่าวต้องเป็นกรณีที่กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินโอนไปยังเจ้าหนี้แล้ว เมื่อการชำระหนี้ตกเป็นการพันวิสัยโดยโทษลูกหนี้ไม่ได้ เจ้าหนี้จึงเป็นผู้รับผลแห่งภัยพิบัติ ถ้ากรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินยังไม่โอนไปยังเจ้าหนี้เพราะในขณะที่ทำสัญญาทรัพย์สินเป็นวัตถุที่ประสงค์แห่งสัญญายังไม่ใช่ทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง ตามมาตรา 370 วรรค 2 บัญญัติว่า ให้ใช้บทบัญญัติวรรคแรกบังคับตั้งแต่วันที่ทรัพย์สินนั้นกลายเป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งตามบทบัญญัติแห่งมาตรา 195 วรรค 2 นั้นเป็นต้นไป กล่าวคือลูกหนี้ได้กระทำการอันตนจะพึงต้องกระทำเพื่อส่งมอบทรัพย์สินนั้นทุกประการแล้ว เมื่อการชำระหนี้ตกเป็นพันวิสัยเนื่องจากทรัพย์สินอันเป็นวัตถุแห่งหนี้สูญหายหรือเสียหายไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง เจ้าหนี้หรือลูกหนี้จะต้องรับผลแห่งภัยพิบัติอย่างไร ย่อมเป็นไปตามบทบัญญัติมาตรา 370 วรรคแรก¹⁵

(ก) ผลของการเสียหายตกเป็นพับแก่เจ้าหนี้ กรณีทรัพย์สินอันเป็นวัตถุแห่งหนี้สูญหายหรือเสียหายด้วยเหตุอันโทษลูกหนี้ไม่ได้ ไม่ว่าจะโทษเจ้าหนี้ได้หรือไม่ก็ตามการสูญหรือเสียหายนั้นตกเป็นพับแก่เจ้าหนี้ (มาตรา 370 วรรคแรก) เจ้าหนี้จึงต้องเป็นผู้รับผลแห่งภัยพิบัติทั้งยังจะต้องชำระหนี้ตอบแทนด้วย

แต่ถ้าทรัพย์สินอันเป็นวัตถุแห่งหนี้สูญหรือเสียหายด้วยเหตุอันโทษลูกหนี้ได้ ลูกหนี้ต้องเป็นผู้รับผลแห่งภัยพิบัติและไม่มีสิทธิที่จะได้รับชำระหนี้ตอบแทน นอกจากนี้ลูกหนี้ยัง

¹⁵ คำพิพากษาฎีกาที่ 339/2506 จำเลยทำสัญญาขายไม้สักให้โจทก์และรับเงินค่าไม้ไปแล้ว ต่อมาเจ้าหน้าที่โจทก์ได้ตรวจไม้ที่จำเลยเตรียมไว้ตามสัญญาและตีตราของโจทก์ลงไว้ข้อมือถือได้ว่าไม้ที่ตีดรานั้นเป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง กรรมสิทธิ์ในไม้ตกเป็นของโจทก์แล้ว เมื่อมีคนลอบวางเพลิงโรงเลื่อยของจำเลยซึ่งมิใช่ความผิดของจำเลย ไม้ถูกเพลิงไหม้เสียหายหมด โจทก์จะเรียกเงินค่าไม้คืนจากจำเลยมิได้

ต้องชดใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่เจ้าหนี้เพื่อค่าเสียหายอย่างไรๆ อันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้ นั้น ตามมาตรา 218 อีกด้วย

(ข) ลูกหนี้หลุดพ้นจากการชำระหนี้ ถ้าการเกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สินเฉพาะสิ่งนั้น เกิดโดยเหตุอื่นที่มีใจความผิดของลูกหนี้ ลูกหนี้ออมหลุดพ้นจากการชำระหนี้ของตนตามมาตรา 219 และเจ้าหนี้ต้องเป็นผู้รับบาปเคราะห์ กล่าวคือ ต้องชำระหนี้ของตนทั้งๆ ที่ไม่ได้รับชำระหนี้ ตอบแทนเลย

(ค) ลูกหนี้มีสิทธิได้รับการชำระหนี้ตอบแทน กรณีทรัพย์สินอันเป็นวัตถุแห่งหนี้สูญ หรือเสียหายด้วยเหตุอันโทษลูกหนี้ไม่ได้นั้น นอกจากลูกหนี้หลุดพ้นจากการชำระหนี้ตามมาตรา 219 แล้ว ลูกหนี้ยังมีสิทธิได้รับชำระหนี้ตอบแทนอีกด้วยเพราะเป็นสัญญาต่างตอบแทน¹⁶

กล่าวโดยสรุป มาตรา 370 ใช้บังคับเฉพาะสัญญาต่างตอบแทนที่มีวัตถุประสงค์เป็นการก่อให้เกิดหรือโอนทรัพย์สินในทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง ฉะนั้นสัญญาเช่าทรัพย์สิน แม้จะเป็นสัญญาต่างตอบแทน โดยผู้ให้เช่ามีหน้าที่ส่งมอบทรัพย์สินที่เช่าและผู้เช่ามีหน้าที่ชำระค่าเช่า แต่สัญญาเช่าทรัพย์สินมิใช่สัญญาต่างตอบแทนที่ก่อให้เกิดหรือโอนทรัพย์สินในทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง (คำพิพากษาฎีกาที่ 377/2478)

2.5.2 กรณีสัญญาต่างตอบแทนที่มีเงื่อนไขบังคับก่อน

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 371 ได้กล่าวไว้ว่า “บทบัญญัติที่กล่าวมาใน มาตรา ก่อนนี้ ท่านมิให้ใช้บังคับถ้าเป็นสัญญาต่างตอบแทนมีเงื่อนไขบังคับก่อนและทรัพย์สินอันเป็น วัตถุแห่งสัญญานั้นสูญหายหรือถูกทำลายลงในระหว่างที่เงื่อนไขยังไม่สำเร็จ

ถ้าทรัพย์สินนั้นเสียหายเพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งอันจะ โทษเจ้าหนี้มิได้และเมื่อ เงื่อนไขนั้นสำเร็จแล้ว เจ้าหนี้จะเรียกให้ชำระหนี้โดยลดส่วนอันตนจะต้องชำระหนี้ตอบแทนนั้นลง หรือเลิกสัญญานั้นเสียก็ได้แล้วแต่จะเลือก แต่กรณีที่ต้นเหตุความเสียหายเกิดเพราะฝ่ายลูกหนี้ นั้น ท่านว่าหากกระทบกระทั่งถึงสิทธิของเจ้าหนี้ที่จะเรียกค่าทดแทนไม่”

2.5.2.1 กรณีตามมาตรา 371 จะต้องเป็นสัญญาซึ่งมีเงื่อนไขบังคับก่อน

กรณีตามมาตรา 371 เป็นเรื่องสัญญาต่างตอบแทนที่มีวัตถุที่ประสงค์ก่อให้เกิด หรือโอนทรัพย์สินในทรัพย์สินเฉพาะสิ่งหรือเป็นสัญญาที่มีวัตถุที่ประสงค์โอนทรัพย์สินเช่นเดียวกับ มาตรา 370 เพียงแต่มาตรา 371 นี้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นยังไม่โอน ไปยังเจ้าหนี้เพราะเป็นสัญญา มีเงื่อนไขบังคับก่อน

¹⁶ คำพิพากษาฎีกาที่ 723/2492. ทำสัญญาซื้อขายน้ำตาลซึ่งได้ใส่กระสอบไว้แล้ว โดยไม่มีน้ำตาลอื่นปนและไม่ ต้องชั่ง ตวง วัดกันอีก ผู้ซื้อได้ชำระราคาน้ำตาลนั้นแล้ว แม้ผู้ซื้อฝากเก็บไว้ที่เดิมก็ถือว่ากรรมสิทธิ์เป็นของผู้ซื้อ แล้ว เมื่อถูกทางราชการบังคับซื้อ ไปผู้ขายไม่ต้องรับผิดชอบไม่ต้องคืนราคาน้ำตาลให้แก่ผู้ซื้อ.

ก) ความหมายของคำว่า “เงื่อนไข” สัญญาต่างตอบแทนที่มีเงื่อนไขบังคับก่อนตาม มาตรา 371 นั้น หมายความว่ารวมถึงเงื่อนไขอย่างอื่นที่จะต้องปฏิบัติในการ โอนกรรมสิทธิ์และ หมายความว่ารวมถึงเงื่อนไขเวลาด้วย ทั้งนี้โดยพิจารณาจากการ โอนกรรมสิทธิ์เป็นหลัก กล่าวคือ สัญญา ต่างตอบแทนใดที่กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเป็นวัตถุแห่งหนี้โอนไปยังเจ้าหนี้แล้วก็อยู่ในบังคับของ มาตรา 370 แต่ถ้ากรรมสิทธิ์ยังไม่โอนไปย่อมอยู่ในบังคับของมาตรา 371 เช่น สัญญาจะซื้อขาย (มาตรา 456) ซึ่งมีเงื่อนไขหรือเงื่อนไขเวลาบังคับไว้มิให้กรรมสิทธิ์โอนไป (มาตรา 459) สัญญาซื้อ ขายที่ยังมิได้บังคับทรัพย์สินแน่นอนหรือรู้กำหนดราคาทรัพย์สินแน่นอน (มาตรา 460) เป็นต้น¹⁷

ข) ผลของเงื่อนไขบังคับก่อนก่อให้เกิดการ โอนทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง สัญญาต่างตอบแทน วัตถุประสงค์ก่อให้เกิด หรือ โอนทรัพย์สินสิทธิในทรัพย์สินเฉพาะสิ่งซึ่งมีเงื่อนไขบังคับก่อน ในระหว่างเงื่อนไขยังไม่สำเร็จ ทรัพย์สินที่ย่อมยังไม่โอนไปเพราะเมื่อเงื่อนไขยังไม่สำเร็จนิติกรรม ยังไม่เป็นผลยังไม่มีการโอน (มาตรา 145) ดังนั้น ถ้าทรัพย์สินเป็นวัตถุแห่งสัญญาสูญหาย ทำลายลงก่อนเงื่อนไขสำเร็จหากเป็นพันแก่เจ้าหนี้ไม่ (มาตรา 371 วรรคแรก) จะถือว่าเจ้าหนี้ได้ ชำระหนี้ตามวัตถุประสงค์แห่งสัญญาแล้วไม่ได้จึงไม่ต้องรับบาปเคราะห์ในภัยพิบัติ เช่น ก.ตกลง ซื้อรถยนต์จาก ข. โดยมีเงื่อนไขบังคับก่อนว่ารถนั้นจะต้องเข้าแข่งขันชนะก่อน ก.จึงจะซื้อ ถ้ารถถูก ไฟไหม้ก่อนเข้าแข่งขัน ก.หาต้องรับผิดชอบใช้ราคาไม่เพราะเหตุว่าเมื่อเงื่อนไขยังไม่สำเร็จกรรมสิทธิ์ใน รถนั้นยังคงอยู่กับ ข. ดังนั้น ข.จึงต้องรับบาปเคราะห์นั้น (มาตรา 459) แต่ถ้ารถถูกไฟไหม้หลังจาก การแข่งขันชนะแล้วก็ต้องบังคับตามมาตรา 370 เพราะขณะเงื่อนไขสำเร็จนั้นกรรมสิทธิ์ในรถได้ โอนไปยังผู้ซื้อแล้ว

2.5.2.2 กรณีภัยพิบัติตามมาตรา 371 มิได้เกิดจากคู่สัญญา แต่เกิดจากการกระทำของ บุคคลภายนอกหรือเกิดจากการกระทำของพระเจ้า (Act of God) และเหตุสุดวิสัย (Force Majeure)

กรณีทรัพย์สินเป็นวัตถุแห่งหนี้สูญเสียหายด้วยเหตุอัน โทษลูกหนี้มิได้และโทษ เจ้าหนี้ก็ไม่ได้ด้วย แต่เกิดจากการกระทำของบุคคลภายนอกหรือเพราะเหตุสุดวิสัย¹⁸

¹⁷ ศักดิ์ สนองชาติ. (2536). *คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ตามบทบัญญัติที่ได้ตรวจชำระใหม่) ว่า ด้วยนิติกรรมสัญญา*. ม.ป.ท. หน้า 378.

¹⁸ คำว่า “เหตุสุดวิสัย” นี้ ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า Force Majeure ซึ่งเป็นคำในกฎหมายฝรั่งเศส เมื่อไม่มีกฎหมาย ห้ามมิให้ทำสัญญาตกลงรับผิดชอบถึงเหตุสุดวิสัยแม้แต่การใดผิดแผกแตกต่างๆ กับบทบัญญัติของกฎหมาย ดังนั้น Force Majeure คล้ายกับ Act of God ในกฎหมายอังกฤษแต่ไม่ตรงกันทีเดียว โดย “การกระทำของพระเจ้า” (Act of God) ตามกฎหมายอังกฤษ หมายถึง อุบัติเหตุหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยมนุษย์มิได้เกี่ยวข้องกับความเป็น เหตุการณ์ทางธรรมชาติ เช่น พายุหรือแผ่นดินไหว เป็นต้น

ก) ลูกหนี้ต้องรับผลแห่งภัยนั้น กล่าวคือ โดยหลักการแล้วคู่สัญญาผู้รับภัยในความสูญหายหรือเสียหายได้แก่ลูกหนี้นั่นเอง ทั้งนี้ในเมื่อความสูญหายหรือเสียหายที่มีได้เกิดเพราะความผิดของคู่สัญญาฝ่ายใดอันเป็นหลักทั่วไปของการชำระหนี้ตามสัญญาต่างตอบแทนและในฐานะที่ลูกหนี้ยังคงเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์จึงจะต้องรับทั้งผลดีและผลเสียที่เกิดแก่ตัวทรัพย์สินนั้นด้วย

ข) เจ้าหนี้มีสิทธิจะเลือก 2 ประการ คือ

ประการแรก เรียกให้ชำระหนี้ตามส่วนโดยลดส่วนชำระหนี้ตอบแทนลง

ประการที่สอง เลิกสัญญา

ตัวอย่าง ก.ขายรถยนต์ให้ ข. โดยมีเงื่อนไขบังคับก่อนว่าให้นิติกรรมเป็นผลเมื่อ ข.สอบไล่ได้ ในระหว่างที่เงื่อนไขยังไม่สำเร็จถ้ารถยนต์ถูกเพลิงไหม้สูญเสียหายโดยมิใช่เพราะความผิดของคู่สัญญาฝ่ายใด ความเสียหายนั้นตกเป็นพับแก่ลูกหนี้ (มาตรา 371 วรรคแรก) แต่ถ้ารถนั้นเพียงแต่เสียหายเมื่อเงื่อนไขสำเร็จ กล่าวคือ ข.เจ้าหนี้สอบไล่ได้แล้ว ข.มีสิทธิเรียกให้ ก.ส่งมอบรถยนต์เป็นการชำระหนี้ โดยลดส่วนราคารถยนต์อันตนจะต้องชำระหนี้ตอบแทนลงหรือ ข.จะเลิกสัญญาไม่ยอมรับซื้อรถยนต์คันนั้นเสียเลยก็ได้แล้วแต่ ข. จะเลือก (มาตรา 371 วรรค 2)

2.5.2.3 กรณีภัยพิบัติตามมาตรา 371 เกิดจากเหตุอันโทษลูกหนี้ได้

กรณีทรัพย์สินเป็นวัตถุแห่งหนี้สูญเสียหายในระหว่างเงื่อนไขบังคับก่อนยังไม่สำเร็จด้วยเหตุอันโทษลูกหนี้ได้

ก) ลูกหนี้ไม่หลุดพ้นจากความรับผิด

ข) เจ้าหนี้มีสิทธิจะเลือก 2 ประการ คือ

ประการแรก เรียกให้ชำระหนี้ตามส่วนที่เหลือ

ประการที่สอง เลิกสัญญาและเรียกค่าสินไหมทดแทน

ส่วนคำว่า Force Majeure หมายถึง อุปสรรคที่ทำให้การชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัยอัน เป็นอุปสรรคที่ไม่อาจคาดคิด (Unforeseeable) และไม่อาจป้องกันขัดขวาง (Irresistible) ซึ่งหมายความถึงไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ (Unavoidable) และไม่อาจเอาชนะได้ (Insurmountable) ซึ่งรวมถึงภัยที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ด้วย

ดังนั้น Act of God (การกระทำของพระเจ้า) จะแคบกว่า Force Majeure เพราะจำกัดอยู่เฉพาะภัยพิบัติทางธรรมชาติเท่านั้นเพียงแต่ว่า “การกระทำของพระเจ้า” (Act of God) และเหตุสุดวิสัย (Force Majeure) ต่างก็เป็นเหตุการณ์ที่ไม่อาจคาดหมายได้และไม่อาจป้องกันได้เหมือนกัน

2.5.2.4 กรณีภัยพิบัติตามมาตรา 371 เกิดจากเหตุอันโทษเจ้าหนี้ได้

กรณีทรัพย์อันเป็นวัตถุแห่งหนี้สูญเสียหายด้วยเหตุอันโทษเจ้าหนี้ได้ มาตรา 371 มิได้บัญญัติผลไว้แต่ประการใด แต่มีความเห็นของนักกฎหมายเห็นว่ากรณีต้องด้วยมาตรา 372 วรรค 2¹⁹ กล่าวคือ

- ก) ลูกหนี้หลุดพ้นจากการชำระหนี้
- ข) เจ้าหนี้ต้องรับเอาหนี้ตามสัญญาหนี้และชำระหนี้ตามสัญญาหนี้ทั้งหมด

2.6 สาเหตุของ “เหตุสุดวิสัย” ที่ส่งผลให้สัญญาสิ้นสุดลง

สาเหตุของ “เหตุสุดวิสัย” ที่ส่งผลให้สัญญาสิ้นสุดลง มีดังนี้ คือ

2.6.1 เหตุสุดวิสัยอยู่ในลักษณะเป็นเหตุที่ทำให้ลูกหนี้หลุดพ้นจากความรับผิดตามมาตรา 8, มาตรา 219

เหตุสุดวิสัยอยู่ในลักษณะเป็นเหตุที่ทำให้ลูกหนี้หลุดพ้นจากความรับผิดตามมาตรา 8, มาตรา 219 ส่วนการชำระหนี้พ้นวิสัย หมายถึง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ทำให้การชำระหนี้เป็นไปไม่ได้ ซึ่งเหตุสุดวิสัยอาจทำให้การชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัยได้ ลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดตามมาตรา 219 วรรค 1 แต่ถ้าเป็นกรณีลูกหนี้ต้องรับผิดตามมาตรา 218 นั้น ไม่ถือว่าเป็นเหตุสุดวิสัยเจ้าหนี้ฟ้องเรียกค่าสินไหมทดแทนได้

2.6.2 เหตุสุดวิสัยมิได้ทำให้การชำระหนี้เป็นพ้นวิสัยเสมอไป

เหตุสุดวิสัยมิได้ทำให้การชำระหนี้เป็นพ้นวิสัยเสมอไป เช่น นาย ก. สั่งซื้อเฟอร์นิเจอร์จากนาย ข. แต่นาย ข. ไม่สามารถส่งมอบให้ทันกำหนดตามที่ตกลงไว้เพราะเกิดน้ำท่วมถนนถูกตัดขาด แต่ก็ไม่ทำให้การชำระหนี้ด้วยการส่งมอบเฟอร์นิเจอร์ เป็นพ้นวิสัยเพราะเฟอร์นิเจอร์ยังคงอยู่ ดังนั้นลูกหนี้มีหน้าที่ต้องส่งมอบให้เจ้าหนี้ต่อไป

2.6.3 เหตุสุดวิสัยต้องเกิดจากวัตถุแห่งหนี้ที่แน่นอน

เหตุสุดวิสัยต้องเกิดจากวัตถุแห่งหนี้ที่แน่นอน คือ ต้องมีการกำหนดวัตถุแห่งหนี้ไว้แน่นอนแล้วเป็นทรัพย์เฉพาะสิ่ง ถ้าเป็นทรัพย์เฉพาะสิ่งและทรัพย์นั้นสูญหายหรือถูกทำลายจึงถือว่าการชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัย เช่น โจทก์ส่งมอบข้าวเปลือกให้จำเลยสีเป็นข้าวสารแล้วส่งคืนแก่โจทก์ โดยให้ค่าตอบแทน โจทก์เป็นปลายข้าวและรำข้าว ต่อมาเกิดไฟไหม้โรงสีของจำเลย

¹⁹ จี๊ด เศรษฐบุตร. (2546). *หลักกฎหมายแพ่งลักษณะนิติกรรมและหนี้* (พิมพ์ครั้งที่ 14). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา. หน้า 343.

โดยไม่ปรากฏว่าเกิดจากการกระทำผิดของผู้ใด ซึ่งในขณะนั้น โรงสีไม่มีข้าวเปลือกมีแต่ข้าวสารจึงถือว่าเป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งแล้ว ดังนั้นการชำระหนี้ของจำเลยด้วยการส่งมอบข้าวสารแก่โจทก์จึงเป็นการพ้นวิสัยเพราะพฤติการณ์ที่ลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบตามมาตรา 219 วรรค 1

2.6.4 พฤติการณ์อันลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบตามมาตรา 219 วรรคแรก

พฤติการณ์อันลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบตามมาตรา 219 วรรคแรก ต้องเกิดภายหลังที่ได้ก่อหนี้ขึ้นแล้ว ถ้าเป็นพฤติการณ์ที่ได้เกิดขึ้นก่อนที่ได้ก่อหนี้จะเป็นกรณีเรื่องนิติกรรมอันมีวัตถุประสงค์เป็นการพ้นวิสัยซึ่งเป็นโมฆะตามมาตรา 150 โดยไม่ต้องพิจารณาว่าเป็นความผิดของใคร

2.6.5 กรณีลูกหนี้กลายเป็นคนไม่สามารถชำระหนี้ได้ตามมาตรา 219 วรรค

กรณีลูกหนี้กลายเป็นคนไม่สามารถชำระหนี้ได้ตามมาตรา 219 วรรค 2 ต้องปรากฏว่าเป็นพฤติการณ์ที่ลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบด้วยให้ถือเสมือนว่าเป็นพฤติการณ์ที่การชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัยเป็นผลให้ลูกหนี้หลุดพ้นจากการชำระหนี้ รวมทั้งค่าสินไหมทดแทนด้วย เช่น จ้างไปวาดภาพต่อมาเกิดอุบัติเหตุแขนขาดไม่สามารถวาดภาพได้ เป็นต้น

2.6.6 คู่สัญญาทำข้อตกลงให้ลูกหนี้ต้องรับผิดชอบตลอดถึงเหตุสุดวิสัยด้วยยอมทำได้

คู่สัญญาทำข้อตกลงให้ลูกหนี้ต้องรับผิดชอบตลอดถึงเหตุสุดวิสัยด้วยยอมทำได้ และไม่ถือว่าเป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน เมื่อทำสัญญาไว้ และเกิดเหตุสุดวิสัยขึ้นลูกหนี้ก็ต้องรับผิดชอบตามสัญญา

2.6.7 ความเกี่ยวโยงในหลักมาตรา 219 วรรค 1 กับมาตรา 372 วรรค 1

ความเกี่ยวโยงในหลักมาตรา 219 วรรค 1 กับมาตรา 372 วรรค 1 คือ ถ้าการชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัยเพราะเหตุที่ลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบแล้วลูกหนี้หลุดพ้นจากการชำระหนี้แก่เจ้าหนี้ตามมาตรา 219 วรรค 1 ขณะเดียวกันลูกหนี้ก็ไม่มีสิทธิได้รับชำระหนี้ตอบแทนตามมาตรา 372 วรรค 1 เช่น ทำสัญญาจะซื้อจะขายที่ดิน ต่อมาที่ดินถูกเวนคืนถือว่าการชำระหนี้กลายเป็นพ้นวิสัยอันจะโทษฝ่ายใดไม่ได้ ผู้จะขายก็ไม่ต้องโอนที่ดินให้ผู้จะซื้อตามมาตรา 219 วรรค 1 แต่ผู้จะขายก็ไม่มีสิทธิได้รับราคาที่ดินเป็นการตอบแทนตามมาตรา 372 วรรค 1 เช่นกัน

2.7 กฎหมายและแนวทางปฏิบัติที่เกี่ยวข้องซึ่งได้นำมาปรับใช้ในการซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศของประเทศไทย ในเรื่องของคำนิยามของคำว่า “เหตุสุดวิสัย”

2.7.1 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

เนื่องจากประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายเฉพาะที่เกี่ยวกับการซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศ ในกรณีที่กฎหมายไทยเป็นกฎหมายที่ใช้บังคับแก่สัญญาซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศ

กฎหมายสารบัญญัติที่จะใช้บังคับแก่สัญญาโดยทั่วไปจะได้แก่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยลักษณะนิติกรรมสัญญา หนังสือซื้อขาย ดังนั้นประเด็นในเรื่องการเกิดสัญญาแบบของสัญญา หลักฐานการฟ้องร้อง หน้าที่และความรับผิดชอบของผู้ซื้อและผู้ขาย ผลแห่งสัญญาจึงต้องเป็นไปตามบทบัญญัติของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในเรื่องที่เกี่ยวข้องนั้นๆ ในกรณีที่กฎหมายแพ่งและพาณิชย์มิได้มีบทบัญญัติครอบคลุมถึงอาจจำเป็นที่จะต้องนำมาตรา 4 วรรคสองแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาใช้เพื่ออุดช่องว่างของกฎหมายในเรื่องเหตุสุดวิสัยตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 8 ยังมีความหมายที่แคบไม่ทันต่อยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากไม่ได้ให้คำนิยามของคำว่าเหตุสุดวิสัยให้หมายความรวมถึงกรณีของวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและกรณีที่มีการชำระหนี้เกิดความยากลำบากอย่างมาก (Hardship) ไปด้วย ในกรณีนี้ถ้าใช้กฎหมายภายในของประเทศไทยมาตรา 8 ก็อาจไม่สอดคล้องกับแนวทางปฏิบัติในการซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศเพราะประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยมุ่งที่จะใช้บังคับกับการซื้อขายสินค้าภายในประเทศเท่านั้น

2.7.2 พระราชบัญญัติว่าด้วยการขัดกันแห่งกฎหมาย พ.ศ. 2481

ในกรณีที่มีการนำคดีที่เกี่ยวกับสัญญาซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศมาสู่การพิจารณาของศาล ศาลไทยจะพิจารณาพระราชบัญญัติว่าด้วยการขัดกันแห่งกฎหมาย พ.ศ.2481 ประกอบกับการแสดงเจตนาของคู่สัญญา หากคู่สัญญาแสดงเจตนาเลือกกฎหมายที่ใช้บังคับแก่สัญญาพระราชบัญญัติว่าด้วยการขัดกันแห่งกฎหมาย พ.ศ.2481 มาตรา 13 บัญญัติให้วินิจฉัยตามเจตนาของคู่กรณี ในกรณีไม่อาจหยั่งทราบเจตนาชัดเจนหรือโดยปริยายถ้าคู่สัญญามีสัญชาติเดียวกัน กฎหมายที่จะใช้บังคับได้แก่กฎหมายสัญชาติร่วมกันแห่งคู่สัญญา ถ้าคู่สัญญาไม่ได้มีสัญชาติเดียวกันให้ใช้กฎหมายแห่งท้องถิ่นที่สัญญาได้ทำขึ้น ถ้าสัญญาทำขึ้นระหว่างบุคคลซึ่งอยู่ห่างกันโดยระยะทาง ถิ่นที่ถือว่าสัญญานั้นเกิดขึ้นคือ ถิ่นที่คำบอกกล่าวสนองไปถึงผู้เสนอ ถ้าไม่ทราบถิ่นที่ว่าดังกล่าวให้ใช้กฎหมายแห่งถิ่นที่จะพึงปฏิบัติตามสัญญานั้น ซึ่งกฎหมายของต่างประเทศนั้น ศาลไทยถือว่าเป็นข้อเท็จจริง หากไม่นำสืบถึงศาลไทยก็จะใช้กฎหมายไทยเป็นแนวทางการวินิจฉัย ดังเช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3223/2525 ซึ่งวินิจฉัยว่าสัญญาจ้างทำของทำที่ประเทศสิงคโปร์แล้วมาผิดสัญญาในประเทศไทย โจทก์ฟ้องเรียกค่าเสียหาย เมื่อไม่อาจทราบเจตนาชัดเจนหรือโดยปริยายว่าคู่กรณีประสงค์จะให้ใช้กฎหมายของประเทศใดบังคับปรากฏว่า คู่กรณีมีสัญชาติอเมริกันทั้งสองฝ่ายจึงต้องใช้กฎหมายของสหรัฐอเมริกาบังคับตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการขัดกันแห่งกฎหมายฯ มาตรา 13 แต่ไม่มีฝ่ายใดนำสืบว่า กฎหมายของสหรัฐอเมริกาในเรื่องนี้มีอยู่อย่างไร กรณีจึงต้องบังคับตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการขัดกันแห่งกฎหมายฯ มาตรา 8 คือ ให้ใช้กฎหมายภายในของประเทศไทย

จากที่ได้กล่าวข้างต้นเห็นได้ว่ามีความไม่แน่นอนว่าจะใช้กฎหมายใดบังคับแก่สัญญา มีความยุ่งยากในการนำสืบถึงกฎหมายของต่างประเทศ นอกจากนี้กฎหมายขัดกันของแต่ละประเทศ ก็มีความแตกต่างกันทำให้ไม่แน่นอนว่าจะใช้กฎหมายของประเทศใดบังคับ

ในเรื่องของคำนิยามของคำว่า “เหตุสุดวิสัย” ก็เช่นเดียวกันที่มีปัญหาเกิดขึ้นเพราะ คำนิยามแคบไม่ทันต่อยุคสมัยที่การซื้อขายสินค้าเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากบางประเทศให้คำนิยามของคำว่า “เหตุสุดวิสัย” ให้ความหมายรวมถึงวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและกรณีที่มีการชำระหนี้เกิดความยากลำบากอย่างมาก (Hardship) ไปด้วย ในกรณีนี้ถ้าใช้กฎหมายภายในของประเทศไทยก็ไม่สอดคล้องกับแนวทางปฏิบัติการซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศ ดังนั้นหากมีบทบัญญัติคำนิยามของคำว่า “เหตุสุดวิสัย” ไว้เป็นการเฉพาะโดยให้มีบทบัญญัติที่ตีความสอดคล้องกับแนวทางปฏิบัติตามหลักสากลในเรื่องการซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศก็จะสามารถแก้ไขข้อขัดแย้งในเรื่องคำนิยามของคำว่า “เหตุสุดวิสัย” ลงได้

2.8 วิเคราะห์ปัญหาการตีความของคำนิยามของคำว่า “เหตุสุดวิสัย” ตามกฎหมายไทย

2.8.1 ประเทศไทยขาดกฎหมายเฉพาะที่ใช้กับธุรกรรมการซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศ

ประเทศไทยขาดกฎหมายเฉพาะที่ใช้กับธุรกรรมการซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับคำนิยามของคำว่า “เหตุสุดวิสัย” ที่สอดคล้องกับหลักสากลเนื่องจากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยมุ่งที่จะใช้บังคับกับการซื้อขายสินค้าภายในประเทศเท่านั้น

2.8.2 ความไม่แน่นอนว่ากฎหมายใดจะเป็นกฎหมายที่ใช้บังคับแก่สัญญา

ความไม่แน่นอนว่ากฎหมายใดจะเป็นกฎหมายที่ใช้บังคับแก่สัญญาซึ่งอาจพบในช่วงแรกระหว่างที่มีการเจรจาต่อรองและร่างสัญญาและช่วงหลังในกรณีที่มีการพิพาทเกี่ยวกับสัญญา ดังนั้นเมื่อมีข้อพิพาทเกี่ยวกับเกิดขึ้นคู่สัญญาจากประเทศไทยจึงประสบปัญหาความไม่แน่นอนว่าจะใช้กฎหมายภายในของประเทศไทยหรือกฎหมายของประเทศคู่สัญญาเป็นกฎหมายที่ใช้ตีความของคำนิยามของคำว่าเหตุสุดวิสัยบังคับแก่สัญญา ซึ่งทำให้เกิดอุปสรรคทางการค้าระหว่างประเทศเช่นกัน

สรุป จากที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นในเรื่องการตีความของคำนิยามของคำว่า “เหตุสุดวิสัย” ยังถือว่าเป็นอุปสรรคในสัญญาซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศที่ต้องเร่งให้มีการแก้ไข เพราะเมื่อเกิดข้อพิพาทขึ้นและมีการนำคดีขึ้นศาล ในทางปฏิบัติศาลไทยก็ยังปรับใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 8 กับข้อพิพาททางการค้าระหว่างประเทศที่เกิดขึ้นต่างๆ ที่เป็น

กฎหมายที่มุ่งใช้กับการซื้อขายภายในประเทศเป็นหลักจึงไม่เป็นที่ยอมรับของนักลงทุนชาวต่างชาติที่เข้ามาลงทุนในประเทศไทย

นอกจากนี้แม้ประเทศไทยจะพยายามนำพระราชบัญญัติต่างๆ มารองรับการเปลี่ยนแปลงของการทำธุรกรรมทางพาณิชย์ทั้งในประเทศและธุรกรรมทางพาณิชย์ระหว่างประเทศ แต่กฎหมายเหล่านี้ก็ยังมีหลายประการที่ยังไม่สามารถอำนวยความสะดวกได้อย่างมีประสิทธิภาพ สถานการณ์เช่นนี้นับว่าเป็นจุดอ่อนของระบบกฎหมายในเรื่องของการตีความคำนิยามของคำว่า “เหตุสุดวิสัย” ของประเทศไทยซึ่งส่งผลให้การกำหนดเงื่อนไขและข้อตกลงทางการค้าในสัญญาการค้าระหว่างประเทศระหว่างคู่สัญญาต้องตกอยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายต่างประเทศและใช้อนุญาโตตุลาการของต่างประเทศ ทำให้นักลงทุนชาวไทยเสียเปรียบเป็นอย่างมากเมื่อมีข้อพิพาททางการซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศเกิดขึ้น

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 8 ที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าคำนิยามของคำว่า “เหตุสุดวิสัย” เป็นคำนิยามที่แคบมากทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการค้าขายและธุรกรรมทางพาณิชย์ ซึ่งขัดกับสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบันส่งผลให้เกิดความไม่เป็นธรรมกับพ่อค้าและผู้ที่เกี่ยวข้องเนื่องจากกรณีที่เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและกรณีที่มีการชำระหนี้เกิดความยากลำบากอย่างมาก (Hardship) ก็ส่งผลกระทบต่อประกอบการประกอบกิจการของกลุ่มทำให้ไม่สามารถชำระหนี้ได้ตามสัญญา โดยไม่ใช่ความผิดพลาดหรือความบกพร่องของฝ่ายใด ซึ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของประเทศไทยมาตรา 8 ยังไม่ได้ขยายคำนิยามให้รวมถึงกรณีดังกล่าว ซึ่งถือว่ากรณีดังกล่าวยังไม่เป็นเหตุสุดวิสัยอันจะทำให้ลูกหนี้หลุดพ้นจากความรับผิดชอบตามมาตรา 219 วรรค 1 ดังนั้นเจ้าหนี้จึงมีสิทธิฟ้องให้ลูกหนี้ชำระหนี้เต็มจำนวนตามกำหนดเวลาชำระหนี้ตามสัญญาได้ ลูกหนี้จะอ้างวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและกรณีการชำระหนี้เกิดความยากลำบากอย่างมาก (Hardship) มาปลดปล่อยให้ตนหลุดพ้นจากการชำระหนี้มิได้หลักการดังกล่าวนี้ดูเคร่งครัดเกินไปในทางการค้าพาณิชย์ควรมีช่องผ่อนปรนให้ลูกหนี้บ้างตามที่เป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณี เพื่อให้ความเป็นธรรมแก่ลูกหนี้และเพื่อประโยชน์แก่บรรดาเจ้าหนี้โดยรวมที่จะมีโอกาสได้รับชำระหนี้จากลูกหนี้ดีกว่าที่จะพากันบีบบังคับชำระหนี้จากลูกหนี้เต็มตามสิทธิจนทำให้ลูกหนี้ต้องล้มละลายหรือเลิกกิจการไป

มีนักกฎหมายบางท่านมองว่าคำนิยามของคำว่า “เหตุสุดวิสัย” ในกรณีวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและกรณีการชำระหนี้เกิดความยากลำบากอย่างมาก (Hardship) ไม่จำเป็นที่จะต้องมีการแก้ไขและไม่น่าที่จะเป็นปัญหาพิพาทกันแน่ เนื่องจากคู่สัญญาสามารถที่จะกำหนดไว้ในสัญญาได้ ซึ่งในสภาวะการณ์ในปัจจุบันผู้วิจัยเห็นว่าคู่สัญญาแต่ละฝ่ายจะพยายามเจรจาต่อรองที่จะให้กฎหมายภายในประเทศของตนมีผลบังคับใช้ในสัญญาซึ่งขึ้นอยู่กับว่าคู่สัญญาฝ่ายใดมีอำนาจต่อรองมากกว่ากัน

คู่สัญญาฝ่ายที่มีอำนาจต่อรองทางการค้ามากกว่าก็สามารถที่จะระบุค่านิยมของคำว่าเหตุสุดวิสัยว่าให้หมายความรวมถึงกรณีวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและกรณีที่มีการชำระหนี้เกิดความยากลำบากอย่างมาก (Hardship) ไว้ในสัญญาหรือไม่ก็ได้ โดยที่คู่สัญญาฝ่ายที่ไม่มีอำนาจต่อรองทางการค้าไม่สามารถปฏิเสธได้เพราะถ้าต่อรองอาจทำให้อีกฝ่ายไม่พอใจจนทำให้ไม่ซื้อขายกันอีกต่อไป

การตีความของค่านิยมของคำว่า “เหตุสุดวิสัย” ตามกฎหมายของแต่ละประเทศมักแตกต่างกัน จึงทำให้เกิดความไม่มั่นใจในสิทธิและหน้าที่ระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายที่อยู่ต่างรัฐกัน ซึ่งปัญหาในกรณีที่ว่าคู่สัญญาไม่ได้ตกลงโดยชัดแจ้งในสัญญาว่าจะเลือกกฎหมายใดมาบังคับใช้ก็เป็นปัญหา อีกประการหนึ่งในการเลือกใช้กฎหมายที่บังคับต่อสัญญาซึ่งอาจแก้ไขได้โดยการใช้อกฎหมายขัดกันของศาลในประเทศที่คู่สัญญานำเสนอข้อพิพาท อย่างไรก็ตามปัญหาที่อาจเกิดตามมา คือ กฎหมายขัดกันของแต่ละประเทศยังมีความแตกต่างกันไปตามระบบกฎหมายและไม่สอดคล้องกับวิธีปฏิบัติทางการค้าระหว่างประเทศจึงไม่สามารถนำมาปรับใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพซึ่งก็คงไม่อาจสร้างความเชื่อมั่นให้กับคู่สัญญาชาวต่างชาติได้ว่ากฎหมายไทยจะสอดคล้องรองรับกับประเพณีปฏิบัติในทางการค้าระหว่างประเทศ